

Костянтин Івангородський

СУЧАСНА ІСТОРИЧНА НАУКА В БІЛОРУСІ З ПОГЛЯДУ БІЛОРУСЬКИХ ІСТОРИКІВ*

Події початку 1990-х рр. помітно актуалізували проблему наукового історичного осмислення розвитку білоруської нації, білоруської ідентичності та білоруської державності. За умов нового етапу національного відродження та зростання національної свідомості білорусів закономірним стало й зростання уваги і з боку вчених, і з боку громадськості до національної історичної думки. Дослідники відразу ж відзначили доволі складну ситуацію у цій сфері, справедливо наголошуючи на примусовому насадженні за попередні десятиліття у царині історіографії марксистсько-ленінської методології, сполученої з модернізованою російською “великодержавницькою концепцією” історії.

Загалом у першій половині 1990-х рр. білоруська національна історіографія зробила істотний крок на шляху подолання спадщини радянської ідеології та методології історії, зокрема впевнено зникала нав’язана за радянської доби “периферійність” білоруської минувшини. На переконання А. Смалянчука, внаслідок цього процесу, Білорусь чи не вперше стала “самостійним об’єктом історичних досліджень”. При цьому ставилася проблема власної відповідальності за власну історичну долю. Одночасно науковці прагнули створити цілісну картину минулого, підкреслювали історичний континуїтет у розвитку білоруської державності та формуванні білоруської нації¹. Своєю чергою Г. Сагановіч вважає, що за кількістю виданої літератури та збагаченням її тематики, 1992–1994 рр. “можна вважати своєрідним ренесансом білоруської гуманітаристики”².

Досить швидко щоправда з’ясувалося, що білоруські історики практично не мали матеріалів, які дозволяли швидко переорієнтувати вже незалежну білоруську історіографію на “національні” рейки. Відтак, якість пропонованої ними літератури залишала бажати кращого. Поряд

* Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці ДФФД за конкурсним проектом № Ф67/8-2015: “Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам’яті обох народів: компаративний аналіз”.

¹ А. Смалянчук, “*Homo Sovieticus*” і *біларуская постсавецкая гістарыяграфія*, Історіографічні дослідження в Україні 22 (2012) 193.

² Г. Сагановіч, *Десяць гадоў беларускай гістарыяграфіі (1991–2000)*, Беларускі гістарычны агляд 8 (2001) 215.

із цим, варто відзначити й активність багатьох тогочасних білоруських істориків щодо написання та запровадження в освітню систему нових, національно орієнтованих підручників з історії Білорусі, які, на жаль, прослужили лише кілька років. Справжнім проривом стала й запропонована 1993 р. М. Бічем “Національна концепція історії Білорусі”. Передусім вона передбачала так звані “три Д”: департизацію, дебільшовизацію та деідеологізацію історіографії. Історик наголосив, що особливістю останньої (на той момент) було панування двох антибілоруських концепцій – великоросійської та великопольської, які, врешті-решт, зводилися до заперечення самого факту існування білоруського етносу, його мови та визнання Білорусі частиною Польщі чи Росії, а білорусів – гілкою, відповідно, польського чи російського “племени”³.

У першій половині 1990-х рр. більшість істориків дотримувалася в дослідженнях саме такого напрямку, надаючи пріоритет національній прихильності, тобто робилися спроби закласти в якості основного критерію історичних знань етнонаціональний фактор. Таким чином, білоруська історіографія першої половини 1990-х рр. (як і решта пострадянських її “сестер”) була охоплена в першу чергу романтичним образом минувшини “власної” нації, хоча й переобрамлювала її новою міфологією поспішно та малоефективно. Виявилось це доволі швидко, адже ні білоруська нація, ні її національна історіографія так і не змогли нічого протиставити наступним політичним змінам. Поворотним же моментом стало обрання 1994 р. президентом Білорусі А. Лукашенка, який відкрито проголосив курс на ідеологізацію історичної освіти.

Уже наприкінці століття став чітко зрозумілим і напрям офіційного трактування історії Білорусі, на основі реанімованої та дещо модернізованої радянської теорії про “спільне коріння” та “дружбу народів”. По суті ж фактично відбулася підміна національної білоруської історії заполітизованою історією Росії. Внаслідок такої політики, всі процеси з реформування гуманітарних наук у Білорусі були заморожені. У 1995 р. адміністрація Президента ухвалила рішення про заборону використання попередніх підручників і написання нових, з “правильним тлумаченням”. У такий спосіб почалося повернення до реанімації (хоча це явище справедливніше, слідом за А. Кравцевичем, назвати “імітацією”) радянської моделі суспільства, що зумовило й “повернення до старої радянської концепції історії Білорусі”⁴. На

³ М. Біч, *Аб нацыянальнай канцэпцыі гісторыі і гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь*, Беларускі гістарычны часопіс 1 (1993) 15.

⁴ А. Краўцэвіч, *Нацыянальная бяспека і канцэпцыя нацыянальнай гісторыі Беларусі* (2013), [електронний ресурс], режим доступу: <http://arche.by/by/page/ideas/hramadstva-idei/11944>.

переконавання Г. Сагановіча, “рэжым Лукашэнкі” зробіў ставку на ностальгію за радзянським часом, што обернулося “войовнічым союзом” людзей влады з частыноў консерватыўна наладжаных історыкаў⁵.

Пачалася відверта боротьба цьога альянсу проці нацыянальна-арыентаваной історыяграфіі, першым рэзультатам якой стала впрываджэння новых падручнікаў з історыі й у сярэдняй, й у вышэй школах. Пільны контроль з боку влады за “правільным” історыяграфічным працэсам засвідчыў і той факт, што у сэрпні 1995 р. была створана навіць окрема Державна камісія з падготовки та видання падручнікаў і навчальных псібнікаў з сацыяльна-гуманітарнаго цыкла⁶. Фактычна вона выконувала функцыі державнаў цензуры та навукова-метадычнаго цэнтру, які прыводыў “экспертызу” та надаваў дазвіль на видання навчальнай літэратуры з історыі. Від пачатку 1997 р. “новы” падручнікі былі запроваджены в школах, а в 1998 р. выйшов псібнік Я. Новіка і Г. Марцуля для вышых навчальных закладів, ставшы чарговым зразком рэабілітацыі у сучаснай білоруськай історыяграфіі ідеалагем радзянскаў навукі. Всы пізнішы офіцыійны версіі історыі Білорусі створывалыся выняткаво “за умов прэзыдэнтскаў цензуры”, а іхны аутары “знаходылі цільковыту падтрымку з боку прорадыянскаго прэзыдэнтскаго керівніцтва”⁷. Всы ці псібнікі так чы інакше несуть на собі відбыток дырэктыўнай історыі, тобто напысанаў під палітычна замовлення.

Паралельна і з чым, пачалася “чыстка рядів” сярэд білоруськых історыкаў. За кілька рокаў з акадэмічных устанав і вышів былі звільнены найкращы даслідныкі, аутары навуковых бестселерів, учены, які до того вже істотна змьнілы розумьня історычнаго шляху білоруськаў нацыі. В усіх выпадках прычынамы былы формальны адміністратыўны зачіпкы, хоча для навуковаў грамадськосты, як зауважуе зокрема А. Катлярчук, “не вынікае сумнівів, што справжня прычына – інакодумство”⁸. Окреслены выще трансформачыі сучаснай історычнаў навукі в Білорусі зумовылы й одын і з голывных іхніх негатыўных наслідків у выгляді розколу напрыкінці 1990-х рр. єдынаго історыяграфічнаго даслідныцкаго поля на декілька таборів, прычому відразу ж палітычна заангажованых щодо одын однаго.

⁵ Г. Сагановіч, *Дзесяць гадоў беларускаў гістарыяграфіі (1991–2000)*, с. 226.

⁶ М. Сташкевіч, *Сучасныя даследаванні гісторыі Беларусі: стан, дасягненні, праблемы і перспектывы*, Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч., ч. 1, пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча, Гродна (ГрДУ) 2003, с. 16.

⁷ З. Шыбека, *Абагульняючыя версіі гісторыі Беларусі*, Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс, Гародня (2004), т. 10, с. 6.

⁸ А. Катлярчук, *Історыкі у шанцах: Білоруська навука під Лукашэнкам*, Украіна Модерна 12 (2007) 69.

Вже на початку 1990-х рр. в історичній науці Білорусі, згідно спостережень М. Сташкевича, сформувалися три напрями досліджень її історії. Перший – консервативний – демонстрував цілковите небажання відмовлятися від попередніх методологічних принципів, передусім класового підходу. Інший – національно-патріотичний підхід – передбачав кардинальний перегляд історіографічної концепції з позиції білоруського етноцентризму. Натомість третій шлях демонстрували насамперед співробітники Інституту історії НАНБ і викладачі, а полягав він у застосуванні “творчого використання марксистсько-ленінської методології” та інтеграції до неї інших теоретично-методологічних схем, заради можливості поглиблено розуміти історичні процеси та явища⁹. Зрештою, ці методологічні кордони й визначили межі наступних історіографічних осередків, які виникли в Білорусі з приходом до влади А. Лукашенка.

Переломним у процесі розколу білоруських істориків став 1996 р., коли, за влучним спостереженням Р. Лінднера, дебати почали нагадувати сталінську епоху, оскільки національні історики знову були вимушені захищати себе від звинувачень партії та своїх угодівськи налаштованих колег¹⁰. Усвідомлюють політичну складову цього історіографічного розколу й білоруські науковці¹¹. На думку А. Кравцевича, сьогодні у середовищі білоруських істориків вже чітко окреслився ідеологічний розкол, не завжди помітний зовні, але від того не менш глибокий. З огляду на це, він стверджує про їхній поділ на два протилежні табори: істориків, які працюють у контексті національної історіографії, й істориків-пропагандистів, які на замовлення влади реанімують колоніальну проросійську історію Білорусі. Дослідник упевнений й у тому, що через це в Білорусі існують дві історіографії: національна та колоніально-російська. Причому саме остання стала в Білорусі офіційною, хоча замовчує та навіть свідомо фальсифікує білоруську історію. Непокоїть ученого й та обставина, що “за її плечима досвід та інерція російської та ще страшнішої советсько-російської ідеологічної обробки білорусів, у результаті якої [цей] народ опинився відлученим від своєї історії”¹². Одночасно цей історіографічний розкол негативно позначається й загалом на рівні етносоціальної ідентичності пересічних білорусів, які по суті мають сьогодні дві історичні свідомості:

⁹ М. Сташкевіч, *Op. cit.*, с. 12–14.

¹⁰ Р. Лінднер, *Нацыянальныя і “прыдворныя” гісторыкі “лукашэнкаўскай” Беларусі*, Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс, Гародня (2001), т. 4, с. 206.

¹¹ З. Шыбека, *Op. cit.*, с. 9.

¹² А. Краўцэвіч, *Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі*, Гістарычны Альманах: навуковы гістарычны і краязнаўчы часопіс, Гародня (2001), т. 4, с. 9, 10.

офіційну, формовану пропагандою політичного режиму, та неофіційну, доступну з недержавних видавництв і з-за кордону¹³.

Деякі із сучасних білоруських фахівців характеризують ситуацію взагалі як “критичну”, прямо заявляючи, що більшість істориків “пішли на службу до режиму, звично прийнявши на шию старий, потертий ідеологічний хомут, хоча про це ми мало говоримо і ще менше пишемо”¹⁴. Критично мислячих білоруських фахівців, крім цього, насторожує й те, що дедалі більше кількість “пристосуванців”, які активно впливають на студентську молодь, як і те, що дедалі більше захищається дисертацій з історії, які виконані винятково в пропагандистському стилі. Водночас доводиться також констатувати, що до честі значної кількості істориків, чимало з них таки не відмовилися від участі у створенні новітньої білоруської національної історіографії. На думку М. Костюка, таких істориків якраз незаперечно більшість¹⁵.

Прагнучи до відтворення радянської моделі суспільства, влада в Білорусі повсякчас збільшувала тиск на істориків, з метою примусити їх до “ідеологічного обслуговування антибілоруського за своєю сутністю режиму”¹⁶. При цьому істотний рівень політичного тиску на вчених підштовхнув до самовизначення навіть аполітичних, а нинішній розкол білоруської історіографії, на переконання Г. Сагановіча, спеціально ще й підтримується внутрішньою державною політикою. Згідно ж термінології тієї меншості, що користується тепер цілковитою довірою та підтримкою влади, історики Білорусі розділені на два табори – “істориків-націоналістів” і “прогресивних істориків-патріотів”. Перші, буцімто, висвітлюють історію Білорусі “необ’єктивно, в дусі русофобства та низькопоклонства перед Заходом”, інші ж пишуть “об’єктивні навчальні посібники”¹⁷. Цей же фахівець змушений був констатувати й невтішний діагноз щодо “професійної несвободи” сучасних білоруських істориків: “Ситуація в нашій історіографії вельми й вельми нездорова”¹⁸.

Заполітизованість сучасної білоруської історіографії багато в чому пояснюється тим, що історики вже з кінця 1980-х рр. були втягнуті в ідеологічну боротьбу та не змогли встановити загальні правила гри, які

¹³ З. Шыбека, *Op. cit.*, с. 8.

¹⁴ А. Краўцэвіч, *Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі*, с. 8.

¹⁵ М. Касцюк, *Асноўныя вынікі і задачы даследавання гісторыі Беларусі*, Гістарычная навукa і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: стан і перспектывы развіцця: Матэрыялы II Усебеларускай канферэнцыі гісторыкаў, Мінск (БДУ) 1999, с. 4.

¹⁶ А. Краўцэвіч, *Праблемы гістарычнай навукі на Беларусі*, с. 7.

¹⁷ Г. Сагановіч, *Дзесяць гадоў беларускай гістарыяграфіі (1991–2000)*, с. 226–227.

¹⁸ Г. Сагановіч, *Беларуская гістарыяграфія ў ацэнках гісторыкаў*, Беларускі гістарычны агляд 17 (2010) 229.

дозволили б професійному історичному співтовариству зберігати певну дистанцію від політичних процесів¹⁹. Слідування ж офіційної білоруської історичної науки в хвості державної ідеології від середини 1990-х рр. поступово перетворило її на схоластику та служанку режиму²⁰. Більше того вона становить собою доволі штучний історіографічний гібрид, адже як зауважив С. Ходзін, “нова національна концепція історії писалася у нас із використанням старої марксистської ідеології”²¹. Саме тому в науковому дискурсі сучасної Білорусі повсякчас відбувається підміна “національного” “класовим”²².

Таким чином, не важко помітити, що історія у сучасній Білорусі й досі є радше “предметом торгу”, аніж окремою пізнавальною дисципліною, а для більшості істориків тут більше важить не справжнє дослідження історичних процесів і явищ, а радше їхня політична конструкція/деконструкція, причому не лише в межах офіційної директивної парадигми її розвитку, а й у таборі “національної” історіографії. Втім, ресоветизація білоруської історіографії із середини 1990-х рр. не може не вражати своєю цинічністю, враховуючи, що А. Лукашенко має саме диплом історика.

Не покращилася ситуація й впродовж першого десятиліття ХХІ ст., а слідом за історичною освітою все більшої політизації стала піддаватися й сфера академічної історіографії Білорусі. Яскравим виявом прагнення перетворити тут історичну науку на рупор офіційної ідеології (як у СРСР) можна вважати постійні приклади підкреслювання політично-ідеологічної функції в діяльності Інституту історії НАНБ, як і постійні заклики його директора розкривати видатну роль першого (й допоки останнього) президента Білорусі. По суті, згідно спостереження Г. Сагановіча, в останній відбулася бюрократизація інфраструктури ідеологізації історіографічного процесу. Причому це ідеологізація, за якої теми досліджень і перспективи захисту дисертацій залежать насамперед від їхньої так званої політкоректності та лояльності авторів до режиму, тоді як їхній професіоналізм та інтереси науки загалом виявляються відсунутими на другорядну позицію²³.

¹⁹ С. Токць, *Институты исторической науки в Беларуси: анализ постсоветских трансформаций* (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua>.

²⁰ С. Жмуровский, *Белорусская историография о трансформации белорусского общества*, Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч., ч. 4, пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча, Гродна (ГрДУ) 2003, с. 17.

²¹ С. Ходзін, *Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў ХХІ ст.: парадоксы развіцця*, ХХІ век: актуальныя праблемы історычнай навуки: Матэрыялы міжнарод. науч. конф., посвящ. 70-летию ист. фак. БГУ. Минск, 15–16 апр. 2004 г. редкол.: В. Сидорцов. (отв. ред.) и др., Минск (БГУ) 2004, с. 44.

²² Е. Гапова, *Белорусские интеллектуалы: между классом и нацией?*, Топос: Философско-культурологический журнал 1 (2005) 69.

²³ Г. Сагановіч, *Беларуская гістарыяграфія ў ацэнках гісторыкаў*, с. 226–227.

Доволі категорично охарактеризував становище сучасної білоруської історіографії й Я. Аніщенко: “Наука після 1996 р. опинилася у ричищі повернення країни до елементарного «поліційного» соціалізму з усіма властивими для радянського часу координатами та нормами діяльності. Ця реставрація більшістю науковців була сприйнята байдуже, спокійно, як нормальне явище. Ця ж більшість нездатна на якісь там прориви, яких від них вимагають, на капітальні дослідження «білих плям», на синтез маловідомих першоджерел тощо. Теперішня ситуація в гуманітарних науках нагадує погост, де поховані та замуrowані вільна думка, ініціатива, талант. Я не бачу загалом інноваційних чи революційних праць у сучасній білоруській історіографії ні по жодному хронологічному періодові. Панує пристосуванство, схематично-формалістичні підручники, які не стимулюють думку й ініціативу, плодять сірість, догматику та тупість”²⁴.

Тим часом представники “офіційної” частини історичної науки як у спеціальних доповідях, так й у випадкових публікаціях оцінюють ситуацію у сучасній білоруській історіографії, як правило, навдивовижу позитивно. Дехто навіть теоретично виправдовує її політико-ідеологічну функціональну залежність²⁵. Дехто, наприклад В. Астрога, аналізуючи перше десятиліття “незалежного” існування білоруської історіографії, вважає позитивним звернення уваги на її “вельми тяжкий стан” у середині 1990-х рр. владних кіл, які, нарешті, почали виділяти їй фінансування в “бідній країні”²⁶. Втім, автор вочевидь забув, що в такому випадку діє принцип: “хто платить – той і замовляє музику”.

У цьому контексті найодіозніший підхід до аналізу сучасної білоруської історіографії продемонстрував, на наш погляд, колишній директор і співробітник Інституту історії П. Петріков у монографії “Нариси новітньої історіографії Білорусі” (2007). Вже в анотації автор визначив цілком у душі “брежнєвської епохи” своє завдання як боротьбу з “недоліками та фальсифікаціями історії” сучасними білоруськими істориками, зокрема й “замовчування історичних досягнень БССР”. Виходячи з того, що “класовий зміст історичної науки ліквідувати неможливо”, він доводить: думки білоруських істориків 1990-х – початку 2000-х рр. щодо “деполітизації, департизації та деідеологізації” історичної науки “не мають

²⁴ Анкета БГА, Беларускі гістарычны агляд 17 (2010) 232.

²⁵ Л. Ширко, *Теоретические аспекты системного анализа белорусской историографии*, Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: Навук. зб., вып. 5, рэдкал.: У. Сідарцоў (адк. рэд.) і інш., Мінск (БГУ) 2009, с. 165.

²⁶ В. Астрога, *Беларуская гістарыяграфія найноўшага часу: праблемы перыядызацыі*, Гістарычны Альманах, Гародня (2002), т. 7, с. 15.

під собою наукової основи та не можуть відображати об'єктивний політизований процес історії білоруського народу²⁷.

Обурюючись на сучасних дослідників за те, що вони піддали остракізму догми радянської історіографії, насамперед її “науково-теоретичний фундамент – марксистсько-ленінську методологію”, П. Петріков переконаний, що значно гіршим стало поспішне обґрунтування білоруської історичної науки “новими теоретично-гносеологічними цеглинами”, заснованими на “загальнолюдських цінностях, правах людини, цивілізаційному, постмодерністському, деполітизованому та інших підставах”. Для нього мета “цих нових підходів” є однозначною: “щоб легше було посіяти ворожнечу між Росією та Білоруссю”, а самі вони з'явилися в новітній історіографії “проти доленосного для історичного виживання білоруського етносу через воз'єднання з російським православним народом в єдиній Російській державі в ході поділів Речі Посполитої”²⁸.

Почуваючи себе зовсім некомфортно в “окрошці з плюралізму вже відомих у світовій історичній науці різних концептуальних і методологічних думок (хоча вище автор визначив їх як «нові цеглини»)", П. Петріков запропонував куди звичніший для радянських “істориків” рецепт вирішення проблеми: “Інституту історії НАН Білорусі необхідно послідовніше та чіткіше розставити основні методологічні акценти чи підходи, тобто як писати, як пояснювати й оцінювати (тут і далі виділення П. Петрікова. – К.І.) історичні факти та події”. Так, цей “фахівець” не проти, що “історики можуть сперечатися між собою...”, “але щодо державного споживання історії, з погляду державної ідеології, в підручниках, заявах офіційних державних осіб мають бути достовірні оцінки офіційних наукових державних структур”²⁹. На жаль, не доводиться сумніватися, що за такого підходу білоруській історіографії і справді довго доведеться закладати бодай якусь цеглину у світову будову сучасної історичної науки.

Відрядно, що не всі білоруські дослідники погоджуються з “висновками” та “рекомендаціями” П. Петрікова. Так, В. Козляков, вважає, що із запропонованими “звинуваченнями” важко погодитись, “тим більше деякі оцінки, зроблені П. Петріковим, недалеко пішли від старого невинуваченого навішування ярликів”³⁰. Не менш гостро ставиться до

²⁷ П.Т. Петриков, *Очерки новейшей историографии Беларуси (1990-е – начало 2000-х годов)*, Минск (Белорус. Наука) 2007, с. 3, 4.

²⁸ *Ibid.*, с. 7, 8, 10.

²⁹ *Ibid.*, с. 286, 288, 291.

³⁰ В. Козляков, *Современная историография Беларуси: некоторые тенденции в изучении отечественной истории*, Российские и славянские исследования: науч. сб., вып. 4, редкол.: А. Сальков, О. Яновский (отв. ред.) [и др.], Минск (БГУ) 2009, с. 221.

“творчості” цього “члена-кореспондента АН РБ” й Я. Аніщенко, характеризуючи її як “зразок кон’юнктурності й елементарного холуйства науковця”. Останнє, на його переконання, на офіційному рівні уособили також тогочасний директор Інституту історії НАНБ А. Каваленя та його оточення, які повернули цю установу “на попередню колію партійності, ідеологізму та політиканства”³¹.

Саме тому чимало представників “неофіційної” білоруської історичної науки вважають її “офіційну” частину не новою національною білоруською історіографією, а продовженням попередньої радянської. Більше того остання від середини 1990-х рр. по суті розпочала планомірну кампанію в Білорусі з “денационалізації” її історичного минулого. Зрештою, навіть бутафорні намагання дослідників “осучаснити” свої дослідження лише зайвий раз підкреслюють їхню глибоко вкорінену радянськість. Ось як зауважив з цього приводу Я. Мірановіч: “Незважаючи на значні намагання білоруських істориків відірватися від радянської школи дослідження історичних процесів, у багатьох працях присутні елементи, які засвідчують багаторічну ізольованість від світової наукової літератури. Це не могло не вплинути на стан сучасної білоруської історіографії”³².

Власні міркування з приводу того, що характеризує сучасну директивну історіографію в Білорусі, висловив зокрема А. Смалянчук³³. Насамперед він наголошує на відсутності в її межах справжньої свободи історичного дослідження, адже нормою вже став виразний ідеологічний тиск, який усе частіше обертається адміністративними покараннями, погрозами щодо звільнення та звільненнями з роботи. Прийняття ж на початку ХХІ ст. певного канону ідеології білоруської держави визначило і межі дозволеного історика. Відновлення колишніх ідеологічних структур в органах влади створило й групу чиновників, які стали головними експертами “науковості” історичних досліджень, а на допомогу їм постійно приходять ще й адміністрація вишів. У практику останніх увійшли також заборони викладачам брати участь у міжнародних конференціях, перевірка проректорами по науці “правильності” тез в авторефератах та ідеологічні “настанови” молодим науковцям.

Можна погодитись також із тим, що проблема сучасної білоруської історичної спільноти не в тому, що вона не має національної історичної

³¹ Анкета БГА, с. 231–232.

³² Я. Мірановіч, *Проблеми терміналогії ў беларускай гістарыяграфіі*, Гістарычны Альманах, Гародня (2001), т. 4, с. 136.

³³ А. Смалянчук, *Op. cit.*, с. 194.

свідомості, а в тому, що вона має передусім радянську історичну свідомість³⁴, яка й надалі сприяє пануванню в Білорусі директивної історії. Така ситуація в межах сучасної білоруської історіографії породила до того ж і явище конформізму дослідників. Його головна риса полягає в згоді історика ідеологічно обслуговувати правлячий політичний режим, який сьогодні старанно виховує тип молодого історика-конформіста³⁵. Однак і фахівці старшого покоління, ймовірно усвідомлюючи, що відбувається зараз у білоруській історичній науці, намагаються демонструвати свою лояльність владі та прагнуть зайняти помірковано-критичну позицію, виправдовуючи сучасну деформованість білоруської історіографії кризою світової науки та суспільними трансформаціями, що, буцімто, не сприяють швидкому утвердженню нових теоретично-методологічних практик.

Ось як констатує з цього приводу, скажімо, А. Нечухрін: “Вітчизняна історіографія, як і історична наука на всьому пострадянському просторі, переживає у своєму розвитку складний і суперечливий період, який можна охарактеризувати як кризовий”³⁶. Або ж: “Навряд чи доцільно множити приклади та доводити очевидне, що криза за різних ступенів показова для розвитку всієї сучасної історіографії, хоча безсумнівно, що в пострадянській науці вона набула в 90-х рр. XX ст. особливо гостру форму. За своїм характером криза є теоретико-методологічною та пов’язана із системною кризою суспільства”³⁷. Переконаючи, що поява методологічного плюралізму, замість попереднього <единомыслия>, не свідчить про підвищення наукового рівня досліджень (напевно, за останнього такий рівень однаково найвищий завжди?!), дехто з дослідників таку ситуацію оцінює навіть оптимістично³⁸, причому з твердою упевненістю в наступному якісному методологічному переоснащенні студій білоруських фахівців.

Щоправда для апологетів директивної історії в Білорусі дедалі більше стає очевидним факт, згідно якого поняття “національна історія” не є суто ідеологічним інструментом, покликаним виправдати діяння певного владного режиму, але, радше, виступає феноменом культури певної

³⁴ З. Шыбека, *Op. cit.*, с. 8.

³⁵ А. Смалянчук, *Op. cit.*, с. 195.

³⁶ А. Нечухрін, *Развитие методологической базы исторических исследований в Республике Беларусь*, Актуальныя праблемы гісторыі Беларусі: стан, здабыткі і супярэчнасці, перспектывы развіцця: У 4 ч., ч. 1, пад рэд. І. Крэня, У. Навіцкага, І. Змітровіча, Гродна (ГрДУ) 2003, с. 36–37.

³⁷ А. Нечухрін, С. Рамазанов, *Содержание понятия “кризис историографии”*, Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: Навук. зб., вып. 3, рэдкал.: У. Сідарцоў і інш., Мінск (БДУ) 2007, с. 39.

³⁸ В. Козляков, *Op. cit.*, с. 229.

нації, яка прагне до самоідентифікації у часі та просторі. Відтак, можна почути таку думку, що, “допоки існують узагальнюючі теорії та спроби нав’язування історикам певних парадигм розвитку, національна історія не може бути остаточно витиснена іншими напрямками” й “швидше за все, вона зможе пережити і кризу самої ідеї нації, трансформується та продовжить своє існування на новому рівні”³⁹.

У протилежному таборі дослідники куди чіткіше усвідомлюють свої завдання та значення розвитку сучасної національної білоруської історіографії. Так, незважаючи на зміну політичної системи Білорусі в середині 1990-х рр., вони і надалі закликають до створення об’єктивної історії своєї країни. Зокрема М. Біч підкреслює: “Завдання істориків Білорусі я бачу в розробці історії Вітчизни з національно-державних, патріотичних позицій, у відновленні справжньої історичної пам’яті та національної самосвідомості широких мас населення”⁴⁰. Звісно, як і для решти національних історій, так і для білоруської властиві їхні родові вади, передусім прагнення “задавнення” етнічної спільноти, телеологізм, винятковість для національної свідомості мови тощо. Водночас національні білоруські історики доволі справедливо вважають, що реальний суверенітет Білорусі можливий тільки з оформленням національної візії її минулого.

Безперечно, ми не схильні вбачати панацею для сучасної білоруської історіографії винятково у тотальному впровадженні національної історії, адже за своєю природою вона насамперед покликана продукувати національну міфологію. Тим більше рівень її розвитку сьогодні справді бажає бути кращим, що не є таємницею й для білоруських дослідників, які слушно акцентують на основних її слабкостях. Амбівалентність сучасної білоруської історіографії багато в чому, на наше переконання, зумовлена як зовнішніми (передусім, політична ізоляція Білорусі), так і внутрішніми причинами. Найбільш вагомою з останніх ми вважаємо надзвичайно слабку методологічну та теоретичну оснащеність новітніх наукових історичних студій білоруських учених. Відрадным слід визнати те, що вони й самі усвідомлюють цей факт.

Втім, непокоїть інше: “методологічний вакуум” став проблемою для всіх пострадянських історіографій, але в білоруській він і досі перебуває

³⁹ Д. Самахвалаў, *Нацыянальная гісторыя як феномен гістарычнай думкі*, Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: Навук. зб., вып. 5, рэдкал.: У. Сідарцоў (адк. рэд.) і інш., Мінск (БГУ) 2009, с. 68.

⁴⁰ М. Біч, “Заходнерусізм” і беларускі нацыянальны рух: гістарыяграфічны аспект, Беларусіка – Albaarthenica, кн. 6: Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу, ч. 1, рэд. У. Конан і інш., Мінск (ННАЦ імя Ф. Скарыны) 1997, с. 65.

фактично на початковій критичній стадії. На наше переконання, багатьом білоруським науковцям варто якнайшвидше відмовитися від пошуків “єдиноправильної” чи “єдиноможливої” методологічної основи для досліджень, адже сучасна світова історична наука довела неможливість і хибність такої монологічності. Самоізоляція ж білоруської історичної науки до всього робить її практично беззахисною й у ситуації так званого “виклику постмодерну”.

Внутрішні хвороби та кризові явища, властиві сучасній національній білоруській історіографії, разом із тим, не можуть повністю нівелювати ті позитивні зрушення й тенденції в її межах, на яких акцентують у своїх аналітичних спостереженнях і білоруські дослідники. Оптимізм вселяє й наявність у межах сучасної білоруської історіографії її “неофіційної” частини, адже саме вільні від державного контролю наукові центри (переважно поза межами Білорусі) сьогодні є основною альтернативою поширення релікту “советськості” у середовищі білоруських істориків. Якраз із цими центрами пов’язані реальні успіхи білоруської історичної науки останніх десятиліть. Таким чином, не важко переконатися, що у сучасної білоруської історичної науки є доволі непогані шанси, зрештою, подолати всі деформації у вигляді неорадянського стилю мислення та перетворитися на адекватну дисципліну в межах загальноєвропейського історіографічного процесу.